

VERONICA ZAHARAGIU

"Petru Maior" University of Târgu-Mureș

DIMITRIE STELARU AND THE ECSTASY OF THE DISCOURSE OF HEIGHT

Abstract: Scopul prezentei lucrări este acela de a arata cum poetica stelariană este condusă de două axe spațiale: când domină axa orizontalității, discursul poetic este unul claustrofob, condamnat să suspine, nostalgic, spre un dicolo al poeziei; pe de altă parte, atunci când poetul aplică strategia verticalității, poezia capătă amploare, evadând din manierismul plat de factură clasico-romantică, iar când înaltul este completat cu dimesiunea adâncului, poetul ajunge cu adevărat la autenticitate.

Keywords: horizontal, vertical, poetic discourse, height, depth.

În *Poetica spațiului*, Gaston Bachelard îl cita pe Lescure, care afirma că un artist nu creează așa cum trăiește, ci trăiește așa cum creează¹. Conform preceptului, biografia nu ar fi decât o nouă formă a operei, nu cauza, sursa de inspirație, materialul pentru artă, ci un simplu efect al acesteia. Axioma ar trebui să i se aplice, într-un oarecare fel, și lui Dimitrie Stelaru, faimos în literatura română poate mai mult prin biografia sa decât prin opera poetică. Poetul însuși țese împreună, minuțios și laborios, biograficul și esteticul într-un mit poetic propriu, definit prin faimoasele versuri „Noi, Dimitrie Stelaru, n-am cunoscut niciodată Fericirea/ Noi n-am avut alt soare decât Umilița./ Dar până când, înger vagabond, până când/ Trupul acesta gol și flămând?/ Ne-am răsturnat oasele pe lespezile bisericilor./ Prin păduri, la marginea orașelor/ Nimeni nu ne-a primit niciodată, /Nimeni, nimeni...” (Înger vagabond). Figura poetului neînțeles, a damnatului, a blestematului chinuit de arta sa este conturată respectând toate cerințele motivului, iar poza romantică a geniului va fi dezvoltată în multe alte poezii, deși poate nu la fel de teatral și de majestuos ca aici. Cu siguranță, biografia lui Stelaru conține numeroase elemente boeme și toată receptarea critică – cea prezentă nu face nici ea excepție – face trimiteri la ea, reluând, îndeobște, două descrieri emblematiche ale poetului: cea făcută de E. Lovinescu, cu ocazia primei lecturi publice a poeziilor de pe hârtii mototolitite scoase de Stelaru dintr-un trenchcoat fără vârstă, la cenaclu, și cea a lui Eugen Jebeleanu, care evocă episodul botezului poetic al lui Stelaru, din D. Orfanul sau D. Petrescu-Orfanul în D. Stelaru, pe când poetul își vindea, prefigurând, ironic, marketingul direct, placheta de versuri prin localuri fanate. Emil Manu rezumă, poate, cel mai pregnant, biografia uimitoare a poetului, definind-o ca „elogiul boemei absolute”².

O cauzalitate unilaterală și clară dinspre poetic înspre biografic nu poate fi, desigur, demonstrată, oricât de conștient și insistent și-a creionat Dimitrie Stelaru biografia, în poezie, proză ori viața reală. Aici, ca și alte cazuri, influențele sunt alternative și deopotrivă de fecunde. Nu aceasta este direcția prezentei cercetări; scopul ei este să studieze strategiile discursive care permit închegarea universului spațial stelarian, raportul dintre categoriile aproapelui și ale departelui, ale adâncului și ale înaltului, precum și dinamica orizontalului și a verticalului, pe urma imaginilor poetice care scot în evidență raportul dintre eul liric și universul poetic de care se înconjură.

¹ Gaston Bachelard, *The Poetics of Space*, translated from the French by Maria Jolas, with a new Foreword by John R. Stilgoe, Beacon Press, Boston, 1994, p. 44

² Emil Manu, *Eseu despre generația războiului*, Editura Cartea Românească, București, 1978, p. 18

Prim-planul poeziei lui Stelaru este cel care i-a marcat destinul, personal și poetic: boema îndoielnică, sordidă, lumea dezolată în care eul lumpen se învâрте fără rost. Un hiatus axiologic și estetic îl separă de semenii săi. Aici, „oamenii mă numesc bețiv”, „Vagabonzi, hoși, nebuni. Lepădații noroadelor”, semn clar al lipsei de înțelegere, de comunicare, între eu și ceilalți. Conștiința diferenței e acceptată în acest caz cu indiferență aproape, cu nepăsarea celui care știe, implicit, că există și un dincolo care îi poate asigura liniștea și împlinirea. Semnificativ, dincolo capătă nu doar o coloratură spațială, ci și temporală: versurile lui Verlaine, cel numit „Zeu și prieten” sunt sortite să reziste, ca și ale modestului confrate într-ale poeziei, „milenii treisprezece” (Verlaine). De cele mai multe ori, revolta sfidătoare și orgolioasă este atitudinea predilectă, iar diferența este exprimată în termeni ireconciliabili, amintind clar de antiteza romantică: „Stelele mele sunt clare și rănite/ de noroiul vostru”, „Până când rătăciți viermi,/ Până când sorbiți neștiutori steaua?”. „Sunt o trestie sfâșiata de vânt/ În mijlocul mlaștinii răioase”, „Eu m-am născut profet/ în țara anilor,/ în deznădejdea secolului douăzeci”, „Lăsați-mă risipit între porci -/ Pentru ei putrezesc. Om nou”.

Eul își cercetează lumea îndeaproape, cutreierând pe străzi, schimbând locuințe, aziluri, culcușuri temporare în natură, un univers fără mister dar, paradoxal, straniu prin lipsa de familiaritate: „După ce umblasem zbuclum, întreaga zi ca un câine-/ După atâta jale arsă în rugăciunile mele/ Pentru o murdară bucată de pâine;/ De pe străzi aurite, cu babe zgârcite și rele,/ Spe mucegăitul meu palat murmurând mă-ntorceam” (Poem cerșetor). Spre deosebire de alți boemi, Stelaru nu își găsește împăcarea în viața de noapte a orașului ori într-un grup elitist de artiști aleși, care să-l ferească de lumea străină și meschină. El e singur și tot singur cutreieră orașul, noaptea la fel ca și ziua, indiferent de anotimp, neobosit sau, dimpotrivă, extenuat de căutare: „Sunt atât de singur în lume/ Ca un Dumnezeu fără cer/ Fără oameni și fără dragoste/ Cum numai eu sunt./ Femeia care vinde opium/ A căzut lângă un arbore flământ./ Sunt atât de singur, Dumnezeule,/ Că-mi aud rădăcinile/ Cum se întorc în pământ, / În pământ și în moarte” (Singur).

Eul liric își caută aici sensul, fără să-l găsească nicăieri. Semnificativ, una dintre reprezentările de sine reparatorii preferate ale poetului este aceea a stelei – simbol al departelului, al unei lumi necunoscute, atât de vizibilă și, vai, de misterioasă (reparația e mereu măgulitoare pentru orgoliul inflammat al poetului), iar una dintre imaginile stelei este de: „albă stea călătoare”. Periplul neîncetat, căutarea obstinată pare să fie menirea eului în lumea aproapelui: „Mă furișez printre ziduri seara și dimineața/ cu năluci blânde în mâini și tălpi de hârtie/ ca să nu-mi înăbuș visul ațipit/ sub coapsele galbene de lună” (Casa). Poezia nu îi este înțeleasă, iar semeni – a se citi egali – nu va găsi. Visul e singurul semn pe care îl are al lumii de dincolo. Poetul trăiește tot mai mult, prin proiecție, într-un plan îndepărtat care uneori îl recunoaște și-l aduce aproape, ca luna care îi îngăduie intimitatea („visul ațipit/ sub coapsele galbene de lună”). Din ființarea dincolo vin și himerele („năluci blânde” în această poezie, altelei „sfâșiетоarele himere”), semn al recunoașterii de care beneficiază dincolo, ca ființă aleasă, demnă de tărâmul poeziei. Față de ele, poetul se comportă, aici, ca un mucenic, cu blagiene „tălpi de hârtie”, ocrotindu-și grijuliu visul privilegiat. El rămâne doar cu „vestigii din altă lume, într-adevăr a sa. Poetul este purtătorul unui mesaj secret adus, fără conștiință foarte limpede, de dincolo”³.

Alienarea e tot mai profundă, însă. Eul liric pare un străin în lumea aproapelui, a familiarului, prin care bântuie căutând semne ale recunoașterii. Atracția unui dincolo al artei, al misterului, e tot mai profundă, părând să-i absoarbă nu doar lumea interioară, ci întreaga ființă ce își pierde reperele fizice ale propriului univers: „Aici e casa mea? Trei porți, eu sunt a patra/ Și nici un fir de piatră (...) Toate în casă câte sunt – furtunoase./ Și te îngheață”.

³ Lucian Raicu, „Poezia lui Dimitrie Stelaru”, studiu introductiv la Stelaru, Dimitrie, *Mare incognitum*, Editura Tineretului, București, 1969, p. 20

Semnificativ, versurile fac parte din poezia *Casa mea*. Casa, simbol al intimității, al siguranței și protecției, este, din contră, amenințătoare la Stelaru. Nu doar realitatea externă îi e străină, ci și propriul univers interior se simte amenințat de furtunile și frigul cotidianului. Spre deosebire de alți romantici, care își găseau adăpost și alinare în casa ori odaie, spațiu sigur și predilect pentru reverie, vis, așadar, și pentru creație, Stelaru este aruncat și din acest ultim bastion al apartenenței la o lume concretă, deși interiorul, casă, dormitor, nișe adăpostite unde poetul poate visa în libertate nu sunt niciodată prezente ca atare în poezia stelariană. Poetul nu găsește materialul poetic nici în sine, nici în casă – simbol tot al intimității – nici în dimensiunea apropiatului. Pentru el, poezia e dincolo, mereu dincolo, în afara sa. Mărcile spațiului sigur, al intimității autentice, sunt aici porțile, semne ale dorinței de evadare. Mai mult, eul însuși se reprezintă tot ca o poartă, dublu simbol, al deschiderii spre dincolo și al închiderii aproapelui, dar și al ofrandei de sine, în imaginea poetului-receptacol al poeziei.

Când apare, casa onirică e una coșmarescă: „*în dimineața aceasta m-am trezit lângă Maria-Maria./ Pe scândurile patului pline de/ de păduchi și de sânge/ Și am sorbit nepăsarea ca o otravă/ Și am scuipat în castronul cu terci*” (*Maria-Maria*), discursul poetic dezvăluie, alteori, autoironic, „*mucegăitul meu palat*” (*Poem cerceșetor*).

Ceea ce urmează, firesc la un poet care își strigă și își cultivă neapartenența, nepotrivirea, cu o insistență apăsătoare până la monotonie, este identificarea mijocului evadării. Spre deosebire de mare parte a boemei, Stelaru nu vede o soluție în „paradisurile artificiale”, soluția temporară, poate prea meschină și, oricum, pusă la dispoziție de o lume pe care o disprețuiește – or poetul e prea orgolios să primească ajutor din afară, de la semenii săi. Calea pentru evadarea sa, canalul de comunicare cu departele e unul complet natural și, cu necesitate, unul care confirmă statutul său de ales: „*Iar mă învălui, întunericule, iar/ îmi torni în ochi glacială nepăsare,/ Măhnitul tău drum e fără hotar/ Mirajul lui mă vântură și mă doare./ De m-ai învălui pentru totdeauna, de m-ai strivi/ Ca pe o pasăre sălbatică a Timpului/ Dintr-o insulă neauzită/ Întunericule, apropiatule*” (*Întunericul*). Astfel, pe măsură ce eul liric își rostește monoton litania îndurerată și invocă moartea, discursul soteriologic își face datoria și transformă, ca un descântec, departele și misteriosul în apropiat și familiar.

Alteori, departele se refuză, punțile de comunicare sunt ridicate și eul rămâne abandonat, cu presimțirea unui departe misterios la care nu mai poate ajunge. Între aici și acolo se întinde o prăpastie pe care eul nu o poate traversa. De orice parte a ei s-ar afla, se simte străin, abandonat, ireversibil separat de artă, aici și de alteritate și înțelegere, dincolo: „*Aici suntem noi oamenii blestemați./ Acolo cine e?*” (*Aici*). Un hiatus pare să separe chiar eul liric, înstrăindu-l de sine însuși: „*Dacă mă caut nu mă mai găsesc*” (*Aici*), semn că și interioritatea se supune aceluiași proces inexorabil care separă tot ce înseamnă poezie de non-poezie. Identitatea personală se șterge încet, până când singura condiție ontologică posibilă e aceea de poet. Atunci, când în ființa poetului nu mai rămâne nimic personal, când e locuit doar de zeu, de muză ori de inspirație – toate trimiteri la o poetică clasică –, creația poate deveni cu adevărat universală și își poate, astfel proiecta cântecele ca pe „*un arbore uriaș*”, ce acoperă pământul cu „*flori albe și negre*”, unele „*mai eterne în splendoarea lor decât ochii idolilor./ Decât Dumnezeuul arzător, vijelios și adânc*” (*Arborele*).

Dacă pe axa orizontală categoriile aproapelui și ale departelui sunt iremediabil separate, într-o lume plată, monotonă și ostilă, atunci când universul poetic se completează cu axa verticalității, apare cu adevărat o nouă dimensiune, atât pentru ontologia obiectivă, cât și pentru cea subiectivă, penru că abia ea va aduce un autentic sentiment al imensității și va dezvălui, într-un discurs poetic în aparență previzibil și fatalmente manierist, un sâmbure de autenticitate și măreție. Orizontalul – lumea în care e condamnat să ființeze eul liric – devine tangențial cu verticalul, dimensiunea care permite eului liric să se manifeste liber și, mai ales, să-și găsească, expresionist, măsura: „*Eu sunt profet/ Și vă aduc o pădure în ochi -/ O pădure în care nici o fiară nu răzbate./ Pădurea mea e ascunsă între văi albe,/ Copacii sunt plini de*

sevă/ Și înalți, mai înalți ca munții./ Pădurea mea vibrează la orice adiere./ Eu sunt pădurea. Sufletul meu./ Voi sunteți vânturile” (Eu sunt pădurea). O constantă în poezia stelariană este supralicitarea imaginii reparatoare a eului, poet ignorat în lumea plată, care își găsește adevărata măsură în expresia verticalului. Deloc întâmplător pentru dorința obsesivă de reparație, imaginea care va domina axa verticală va fi aceea a înălțimii, expresie a raționalului, a conștientului, și prea puțin aceea a abisului, semn al sondării continue a propriilor adâncimi⁴.

Poetul pare prea puțin dispus să se adâncească în sine, căutând poezia în afară, semn al unei poetici nu atât romantice, cât aproape clasice. Figurile, imaginile predilecte ale poeziei sale, de un manierism facil, sunt, pe de altă parte, tot atâtea mărci ale adevăratului registru al poeziei (conform concepției clasice), *sermo gravis* sau *sermo sublimis*. Normativitatea strictă a ceea ce se cuvine să fie limbajul poeziei la Stelaru îl obligă să prefere susul sau înaltul, josului sau cotidianului, pe care îl străbate ca pe o vale a plângerii, când întreaga sa poetică, chiar și pseudonimul literar ales, îl atrage spre înalt. Acolo unde colegii săi de generație proclamau „Noi vrem să rupem cu acest trecut plin de suavități și să-i dăm poeziei brânci în viață”, instalându-se confortabil cotidian și familiar, cel puțin la nivelul limbajului, dacă nu și al realității istorice, acolo unde ei reduceau prăpastia clasică dintre conținut și formă în poezie, Stelaru face notă de o strălucitoare și maiestuoasă discordanță, cultivând cu bunăștiință și cu insistență o poetică nobilă și distinsă.

Abia atunci când uită de obsesia romantică a Geniului și-a poetului damnat, ca și de prerogativele sale de profet ori înalt ofician pe templul Poeziei, atunci când se uită pe sine în model, poate impresiona Stelaru prin forța imaginilor și prin intensitatea sentimentului poetic, al abandonării totale în și pentru poezie. Verticalul devine atunci o axă dinamică, în care înălțimea și adâncimea se confundă. O imaginația poetică materială va crea, în universul poetic al lui Stelaru, forme paradoxale ale eternului, noi elemente ale permanenței, în care înălțimea va avea un corespondent și în adâncime, iar sus și jos devin categorii relative și alternative: „Coboară spre văile albe ale lunii/ Dintre brazii tulburi ai munților/ Și nu vorbi. E atât de înaltă lumina/ Că toate cuvintele se topesc în ea” (Poezia), sau: „În florile, în frunzele cântecelor mele e viața mea,/ Viața mea de la începutul nebănuirii, până la sfârșitul ei/ Până atunci când zorile și amurgurile nu vor mai fi/ Peste fructul văzduhului; până atunci/ Când izvoarele sângelui vor seca și ne vor/ Împrăștiat în cele patru vânturi însetate de moarte”, sau: „Cred că plouă undeva dedesupt, dacă noaptea mă vâra în ea/ Și din arcul ochilor îmi curg lacrimi” (Străbuna), ori coborârea în înălțimea poeziei, din *Eumene*: „Voi coborâ bolnav în cerul tău-/ În templul tău.”. „Mitul poeziei – va scrie Lucian Raicu – ca demnitate unică a ființei amenințate de destrămarea, se ridică până la accente de orgoliu metafizic, de fericire cosmică”⁵

Bachelard identifică în urcarea în casa-cuvânt un semn al retragerii, față de coborâșul în pivniță ori în beci echivalent cu visarea, cu pierderea prin coridoare îndepărtate ale unei etimologii secrete, „căutând comori care nu pot fi găsite în cuvinte”⁶. Atitudinea predilectă în poezia lui Stelaru va fi de auto-cenzurare, autocontrol, de apropiere a mitului Geniului, în care crede sincer, la fel ca și într-o poetică de ciudată mixtură de sorginte clasică și romantică. Reacția, chiar dacă atipică față de cea a confrăților de la „Albatros”, este felul extrem de personal de a se revolta față de aceeași realitate, un „veac [...] bătrân și putred”, care, „va muri lamentabil în curând”, după profeția lui Geo Dumitrescu sau în care C. Tonegaru va rămâne „o stea exilată din constelații somptuoase, străluciri și renume”. Strategia poetului este refugiul din fața unei realități ostile, incompatibilă cu arta, în turnul ei de fildeș. Pe măsură ce

⁴ Cf. Gaston Bachelard, *op. cit.*, p. 54

⁵ Lucian Raicu, *op. cit.*, p. 19

⁶ Gaston Bachelard, *op. cit.*, p. 188

meschinăria ori sărăcia, materială ori spirituală cresc, subiectivitatea hiper-sensibilă a poetului se va proteja, încercându-se în mitul aurit al Geniului, al poetului ales, ajungându-se, astfel, la o adevărată „retorică a marginalizării”⁷. Stăruința lamentațiilor, ca și supralicitarea statului ales vor duce, inevitabil, la un discurs în tușe prea groase, repetitive. Pe de altă parte, că poetul e teatral, o știe și el, dar mai știe și mai crede că marea poezie merită și își cere chiar, ca o condiție esențială a existenței sale, o retorică gravă și sobră. Dacă Geniul este ipostaza înaltă, fericită în autoiluzionarea sa inocentă („*Eu, apă înflorită, astru, / Am unduiri de zeu*”), la capătul inferior al proiecției de sine se va afla Damnatul și „gesticulația sa teatrală, mizeria, decăderea, fizică și morală”: „*Dimitrie Stelaru, noul Cristos / Se va ridica lângă tine, rănit, / Scurpat, bătut, alungat, / Profetind: «prea târziu - / Prea târziu – Prea târziu, vierme golit» / Drumul lui a fost uns / Cu otravă și noroi. / Prietenul Iuda l-a iubit îndeajuns / Și azi așteaptă, în umbra lui, strigoi: / «Doamne, Stelaru, Cristoase, / Sub banca din parc mai e loc / Și pentru obositele tale oase»*” (*Prea târziu*). Vajnica mască a poetului blestemat, damnat e strategia de apărare a timidității și-a delicateții, iar poetul pare să-și fie, jucându-și propriul rol, autosuficient, alteptând sigur de el recunoașterea ce va să vină peste secole.

„Singurul limbaj de care e capabil este, în exclusivitate, cel al propriilor poezii. Nici nu are cum fi avertizat sau «conștient» de derogarea săvârșită, de contravenția continuă în care ființează. Această permanentă abatere nu reprezintă, la Dimitrie Stelaru, ca la atâția alții, o «perversitate», ci un mod foarte firesc de a se manifesta, de a fi, de a vorbi, în afara căruia el ar fi redus la mușenia desăvârșită, la inexistență”⁸. Așadar, limbajul oracular, ales al Poeziei este singurul de care e capabil Stelaru, cel puțin în prima etapă a creației sale, un limbaj cultivat dintr-o dublă rațiune: pe de o parte, el oferă o imagine compensatorie, mitul Poetului, al Geniului fiind necesar reprezentării poetului unui univers poetic mizer și meschin, ca și poetului boem prin excelență. Pe de altă parte, alegerea obstinată a acelorași imagini, fie din registrul înalt, pur, imaculat al poeziei, în izotopiile stelei, cerului, copacului, fie din cel mundan, al mizeriei și-al degradării, indică spre un alt timp de modernitate la Dimitrie Stelaru. Acolo unde un Geo Dumitrescu se va lamenta, ireverențios, de „*fleacuri ritmate*”, de atitudinea clasică de a-ți face „*din toate nimicurile întrebări*”, infuzându-și poezia cu o doză sănătoasă de limbaj cotidian, Dimitrie Stelaru va alege să protesteze altfel la absurdul momentului istoric și la criza în care avangarda aruncase limbajul poetic, reîntorcându-se, deși el nu le părăsise niciodată, la formele consacrate, recunoscute. Nesiguranța, absurdul sunt puse față în față cu absolutul artei, în care Stelaru crede cu sinceritate și cu obstinație. Acolo se va afla și protestul și evadarea sa, în verticalul ideilor absolute, al valorilor nealterate de crize sociale, politice ori estetice. Imensitatea, stelară de obicei, este pentru poet cucerirea adevăratei intimități⁹. Poezia sa nu trăiește din amintiri, din emoții ori sentimente sau din evenimente ale mundanului. Ea se hrănește din extazul imensității, ale proiecției conștiente într-un înalt al frumosului absolut, al poeziei. Litania repetitivă a poetului are astfel darul de a-l transforma, după expresia lui Lucian Raicu, într-un mistic al poeziei.

Bibliografie

- Stelaru, Dimitrie, *Nemoarte*, Editura Tineretului, București, 1968
 Stelaru, Dimitrie, *Mare incognitum*, Cuvânt înainte de Lucian Raicu, Editura Tineretului, București, 1969
 Bachelard, Gaston, *The Poetics of Space*, translated from the French by Maria Jolas, with a new Foreword by John R. Stilgoe, Beacon Press, Boston, 1994

⁷ Ion Pop, *Jocul poeziei*, Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2006, p. 204

⁸ Lucian Raicu, *op. cit.*, p. 14

⁹ Cf. Gaston Bachelard: „Grandoarea crește în lume odată cu adâncirea intimității”, *op.cit.*, p. 8

- Boldea, Iulia, *Symbolism, modernism, tradiționalism, avangardă*, Editura „AULA”, Brașov, 2002
- Călinescu, Matei, *Conceptul modern de poezie (de la romantism la avangardă)*, Editura Eminescu, București, 1972
- Manolescu, Nicolae, *Metamorfozele poeziei*, Editura pentru literatură, București, 1968
- Manu, Emil, *Eseu despre generația războiului*, Cartea Românească, București, 1978.
- Petroveanu, Mihail, *Traectorii lirice*, Cartea Românească, București, 1974
- Piru, Alexandru, *Panorama deceniului literar românesc 1940-1950*, Editura pentru literatură, București, 1968
- Pop, Ion, *Jocul poeziei*, Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2006.
- Raicu, Lucian, „Poezia lui Dimitrie Stelaru”, studiu introductiv la Stelaru, Dimitrie, *Mare incognitum*, Editura Tineretului, București, 1969
- Scarlat, Mircea, *Istoria poeziei românești*, Vol. IV, Cu un „Argument” de Nicolae Manolescu, Editura Minerva, București, 1990
- Streinu, Vladimir. *Poezie și poeți români*, Editura Minerva, București, 1983

The research presented in this paper was supported by the European Social Fund under the responsibility of the Managing Authority for the Sectoral Operational Programme for Human Resources Development , as part of the grant POSDRU/159/1.5/S/133652.